

מלאכת גוזז

ענף א: בסוגיא דבכורות / דין תלישת שער מבעל חי

הנידון אי תולש היינו גוזז, מה החילוק בין גוזז לתולש / דברי הרמב"ן בהלכות דמסקנת השמועה דתולש משום גוזז; לשון רש"י בביאור שינויא דגמ' שאני כנף דהיינו אורחיה / מקור הרמב"ן להוציא מן השמועה שתולש בבעלי חיים אינו חייב משום קוצר וביאור מהלך השמועה לפי שיטתו / החילוק בין גזיזה בכלי לתלישה ביד חילוק יסודי בהגדרת המלאכה; ביאור דברי רש"י דבעוף אורחיה בתלישה ולא בגזיזה

ענף ב: גדרים והארות בביאור מלאכת גוזז

שיעור מלאכת גוזז / גדר המלאכה – נטילה והפרדה ולא יפוי ותיקון / ציצין שפרשו רובן

ענף א: בסוגיא דבכורות / דין תלישת שער מבעל חי

הנידון אי תולש היינו גוזז, מה החילוק בין גוזז לתולש

[א] איתא בבכורות (כד, ב): מתני'. רבי יוסי בן המשולם אומר השוחט את הבכור עושה מקום בקופיין מיכן ומיכן ותולש את השער, ובלבד שלא יזיזנו ממקומו, וכן תולש את השער לראות מקום מום.

ובגמ', בעו מיניה מרב הונא כנגדו ביום טוב מחו, טעמא דרבי יוסי בן המשולם משום דקסבר תולש לאו היינו גוזז וביום טוב אסור דהוה ליה עוקר דבר מגידולו, או דלמא בעלמא סבר רבי יוסי בן המשולם תולש היינו גוזז, והיינו טעמא דשרי דהוה ליה דבר שאין מתכוין, וביו"ט דבר שאין מתכוין מותר.

ויש לברר, מהו הנידון אי תולש היינו גוזז או לא, דהנה לכאורה ישנו חילוק מהותי בין פעולת גזיזה לפעולת תלישה, שהרי נתבאר כאן בלשון הגמ' שפעולת תלישה הינה 'עוקר דבר מגידולו', והיינו כיון שהגדרת הפעולה הוא שתולש ועוקר את הדבר משורשו, אולם פעולת גזיזה היא פעולה של חיתוך וגזירה ולא עקירה, ופעולת גזיזה בבחמה דרכה היא להשאיר את שרשי הצמר בעור הבהמה.

אולם הן בלשונות הראשונים והן בלשונות האחרונים מבואר שהחילוק בין גזיזה לתלישה הינה באופן הפעולה בלבד, שפעולת גזיזה דרכה להעשות בכלי ואילו תלישה היא בעיקר ביד. כך הוא בלשון הרמב"ן בשבת (עד, ב): ומעיקרא קס"ד דכל ביד תולדה דתולש הוא וכל בכלי תולדה דגוזז. ועי' עוד בלשונו בשבת (מד, ב), וכן כתב הרע"ב בפירוש המשנה בבכורות כאן. ויעויין בדבר אברהם (ח"א סימן כד ענף ג אות י ואילך) שהאריך בזה.

ועי' עוד בביאור הל' יו"ט (סי' תצח סעיף יב ד"ה בידו): ודע עוד דהמ"א כתב דאם תולש בכלי הוא גוזז, ולא מוכרח הוא דאפשר דדוקא אם גוזז בכלי אבל תולש בכלי מקרי עוקר מגידולו כלאחר יד וכן משמע קצת מפירש"י שם ד"ה כלאחר יד דאין דרך לתולש הצמר כ"א לגזוז ומשמע מזה דכל תלישה הוי כלאחר יד

ואפ"ה אסרו רבנן שם בבכור וכן בכאן כיום טוב משום דתלישה ע"י כלי נראה כגזיזה. ובטור יו"ד סימן ש"ח משמע כדברינו שכתב שם דאיסור הכלי משום דנראה כגזיז ולא כתב דהוי גזיז. אח"כ מצאתי בשע"מ הלכות יום טוב שמצדד ג"כ כדברינו. אכן ברא"ש פרק כלל גדול סימן וי"ו משמע כהמ"א דתולש צמר בכלי מקרי דרך גזיזה וכן משמע שם בפר"ח שבידינו, ע"ש.

וצ"ב בטעמא דמילתא, היאך נתעלמו הראשונים והאחרונים מחילוק ברור ומחוויר כזה שהוא חילוק מהותי ויסודי בהגדרת גוף המלאכה, ואילו החילוק בין אם הדבר נעשה בכלי או ביד לכאורה זהו חילוק קטן בפרטי אופן הפעולה, ודומה לשינוי בעשיית המלאכה שדינו הוא 'פטור אבל אסור'.

דברי הרמב"ן בהלכות דמסקנת השמועה דתולש משום גזיז; לשון רש"י בביאור שינויא דגמ' שאני כנף דהיינו אורחיה

[ב] ברם נראה לומר שחילוק זה בהגדרת המלאכה בין גזיזה לתלישה היינו רק אליבא דמסקנת השמועה, אבל לפי הס"ד אינו כן, אלא החילוק הוא על דרך האמור, שבתולש ישנו ענין של עוקר דבר מגידולו¹.

ויתבאר בהקדם לשון הרמב"ן בהלכות: אפילו הכי כיון דמסקנא דתולש משום גזיז הוא, לא הוי משום עוקר דבר מגידולו דהוא תולדה דקוצר אלא תולש מן הקרקע, אבל כל דתליש מן בעלי חיים משום גזיז הוא דמחייב בלחוד, ומש"ה כי הוי כארחיה כגון עוף חייב משום גזיז ואי לא ארחיה הויא מלאכה כלאחר יד ופטור ואף על גב דהוי כארחיה לעקור דבר מגידולו, והלכך כיון דגזיז הוא שרי למיתלש מן עוף קודם שחיטה וכו'.

וכבר נתקשו הרבה בדבריו, במה שכתב שמסקנת השמועה היא שתולש משום גזיז הוא, והרי אדרבה, לשון הגמ' לקמן בסמוך (כה, א): אלא לעולם סבר רב דבר שאין מתכוין אסור, ותולש לאו היינו גזיז, וביום טוב היינו טעמא דשרי דהוה ליה עוקר דבר מגידולו כלאחר יד. ושוב מקשה הגמ' מהך דברייתא וביאורו של ריש לקיש: ותולש לאו היינו גזיז, והתניא התולש את הכנף והקוטמו והמורטו חייב שלש הטאות, ואמר ר"ל: תולש חייב משום גזיז... שאני כנף דהיינו אורחיה.

ובפשוטו קיימין השתא דתולש לאו היינו גזיז, אלא דשאני תולש את הכנף משום דהוי אורחיה.

והנה בביאור שינויא דגמ' דהיינו אורחיה, פירש רש"י, שדרך נוצת עוף לתלוש ולא לגזיזה. ולכאורה צ"ב מה הוצרך להוסיף שאין דרך נוצת עוף לגזיז, ולא סגי ליה בעיקר שינויא שבעוף אף תלישה חשיבא אורחיה ולכן מתחייב משום גזיז, ומה נוסף בזה שאין הדרך לגזיז.

ויש שהוציאו מלשון רש"י דסבירא ליה כמו שנקט המנ"ח (מוסך השבת גזיז סי' יב אות ד) בדיוק לשון הרמב"ם (פ"ט ה"ז) שבגזיז בעוף פטור, והיינו שלא כדברי התוספתא (פ"ט ה"א) המפורשים המובאים ברמב"ן שהגזיז מן העוף חייב.

¹ ואף שבדאי להלכה כפי שנקט הרמב"ן בלשונו בסברת הס"ד כל בכלי תולדה דגזיז וכל ביד תולדה דתולש, אבל אין זה יסוד החילוק בהגדרת בין גזיז לתולש.

ברם נראה שאין כוונת רש"י לזה, דמהיכי תיתי ובוא רש"י להשמיענו כאן הלכות מחודשות שאין להם הכרח בפשט דברי הגמ', וכאמור.²

מקור הרמב"ן להוציא מן השמועה שתולש בבעלי חיים אינו חייב משום קוצר וביאור מהלך השמועה לפי שיטתו

[ג] והנה עוד הוסיפו האחרונים להתקשות בעיקר דברי הרמב"ן שכתב "כיון דמסקנא דתולש משום גוזז הוא, לא הוי משום עוקר דבר מגידולו דהוא תולדה דקוצר אלא תולש מן הקרקע, אבל כל דתליש מן בעלי חיים משום גוזז הוא דמהייב בלחוד, ומש"ה כי הוי כארחיה כגון עוף חייב משום גוזז ואי לא ארחיה הויא מלאכה כלאחר יד ופטור, ואף על גב דהוי כארחיה לעקור דבר מגידולו".

וצ"ב היאך יצא להרמב"ן מן הסוגיא שאין לדון בתולש משום עוקר דבר בגידולו שהוא לפי שיטתו תולדה דקוצר, שאף אי מפורש בסוגיא שיש אופנים שתולש חייב משום גוזז, וכגון בתולש את הכנף מן העוף, מהיכי תיתי שאין לחייבו משום עוקר דבר מגידולו.

ומצינו בדברי האחרונים כמה דרכים בהבנת דברי הרמב"ן.

יש שביארו דהיינו מדקתני בברייתא תולש כנף וכו' חייב ג' טאות, ואמר ר"ל תולש חייב משום גוזז, ואי נימא דשייך נמי איסור קוצר היה לר"ל לפרש דחייב נמי משום קוצר ואיכא ד' טאות. [עי' באמרי בינה דיני שבת סי' לב, ובדבר אברהם שם אות ה ובהר צבי או"ח ח"ב סי' פא].

אכן דבר זה חסר מן הספר לגמרי בדברי הרמב"ן.

ויש שביארו דהיינו מהא דאמרינן בגמ' "וביום טוב היינו טעמא דשרי דהוה ליה עוקר דבר מגידולו כלאחר יד", דאי נימא שהחייב בתולש הוא משום קוצר, הרי מהות 'קוצר' היינו התוצאה של עקירת דבר מגידולו, וכלפי עקירת החיות לא מסתבר כלל לחלק שאם עוקר ביד הוה ליה כלאחר יד.³ [עי' בקרן אורה שבת קז, ב, ובאמרי בינה שם, ובחידושי הגרי"ז כאן, ובקה"י שבת סי' מז].

והנה מלבד שגם לביאור זה אין שום זכר בלשון הרמב"ן, עוד נוסף לנו קושי עצום בלשון הגמ', שהרי אם כאן היתה נקודת המהפכה בשיטת השמועה דתולש אינו חייב משום עוקר דבר מגידולו אלא רק משום גוזז, א"כ אמאי אמרינן בדברי רב, דביו"ט שרי משום דהוי עוקר דבר מגידולו כלאחר יד, הלא עצם היסוד דתולש לא הוי משום עוקר דמ"ג שמעינן

² ועיי' באגלי טל (גוזז ס"ק א) שבספר יראים כו' מפורש דגוזז את העוף חייב וכפשטא דתוספתא.

³ שוב הראוני לשון הרמב"ן בשבת (עד, ב): ועוד דאי הכי בבהמה נמי ביום טוב ליתסר דהא אורחיה הוא לתלוש ביד דבר מגידולו ולא אורחיה דגוזזה אלא בכלי.

ומבואר דבעקירת דבר מגידולו אין לחלק בין כלי ליד, והיינו מצד מציאות הרגילות ו'אורחיה', ולא מצד הסברא שכלפי עקירת החיות ליכא נפקותא באופן העשיה.

מדברי הגמ' "כלאחר יד", וא"כ היאך אמרינן בתוכ"ד הלשון של "עוקר דבר מגידולו", וזו פליאה עצומה, וכמו שעמד הגרי"ז⁴.

החזו"א (סימן כא) ביאר וז"ל, מדברי הרמב"ן בהלכות נראה... בתולש מבע"ה כיון דחלקה תורה גוזז מקוצר, הרי נכלל כל תולש מבע"ה בגוזז ונתמעט מקוצר, יעו"ש.

והיינו שהחזו"א סבירא ליה בפשיטות שלא יתכן שתולש יכנס בהגדרת שתי מלאכות, וזהו דקאמר הסוגיא שאם מצינו שתולש חייב משום גוזז, בע"כ שאין שייך לדנו כקוצר. ובאמת כן נראה בלשון הרמב"ן בשבת (עד, ב) בתו"ד, וליכא למימר דבעוף מחיים אסור משום תולש דבר מגדולו והאי דנקטיה משום גוזז לחיובו לאחר שהיטה נמי, דחדא תולדה לשני אבות ליכא לעולם.

ברם לפי דברי החזו"א נראה שלא היה כאן ספק מהותי בהגדרת המלאכה של גוזז ושל תולש, אלא שההגדרות הינם ברורות, והנידון הוא היכן נכנס תולש אם תחת המלאכה של גוזז או תחת המלאכה של קוצר.

אולם נראה בס"ד עיקר בדקדוק לשונות הרמב"ן שאמנם היה כאן דיון על תולש בעצם הגדרת המלאכה אם חיובו הוא משום עקירת דבר מגידולו, ולא רק בשם המלאכה, והיינו שלתלישת צמר או דבר אחר מן החי ניתן להתייחס כמו מעשה של עקירת ופסיקת חיות, וניתן להתייחס לזה כאל מעשה חיתוך וגזיזה, אלא שבמקום לחתוך כיאות בכלי הוא התך ביד בצורה של תלישה, ובזה חלוקים הס"ד והמסקנא בהגדרה של חיוב תולש אם היינו משום גוזז או לאו.

ועוד נראה שנקודת המפנה בסוגיא שאנו דנים דתולש היינו גוזז, ומתייחסים לתלישה כאל חיתוך וגזיזה ולא כפסיקת החיות ועקירת הדבר משרשו, היינו בהך קושיא מדברי הברייטא דהתולש את הכנף... חייב, ודברי ר"ל שחיובו משום גוזז, ומשני הגמ' שכיון שבעוף אורחיה הוא לכן חייב משום גוזז.

ושיעור הדברים, שעד עתה סברנו שהחילוק בין גוזז לתולש הוא חילוק מהותי ביסוד המלאכה, שגוזז זה חיתוך של דבר, ואילו תולש זה עקירת דבר מגידולו, ומספקא לן שמה חיוב תולש אינו משום מלאכת גוזז כלל אלא משום מלאכת קוצר אתינן עלה, כיון שהוא עוקר דבר מגידולו.

אמנם בשינויא דגמ' נתבאר לן שכל החילוק בין גזיזה לתלישה היינו באופן עשיית המלאכה⁵, שבבהמה גזיזה היינו אורחיה, שהדרך הוא לגזוז בכלי, ובעוף תלישה היינו אורחיה, שהדרך היא לתלוש ביד, וזו כל הגדרת החילוק בין גזיזה לתלישה, ולכן בעוף שאורחיה בתלישה, אזי חיובו בתלישה משום גזיזה, ונמצא איפוא שאין משמעות לכך

⁴ ומטו בזה שאף שגירסת הרמב"ן בדפוס וילנא הוא, ומהדרינן לעולם סבר רב דבר שאינו מתכוין אסור, ותולש לא היינו גוזז, וביו"ט היינו מעמא דשרי דהוי ליה עוקר דבר מגידולו כלאחר יד, וזוהי הגירסא גם בש"ס דידן, אולם בשני כת"י של הרמב"ן, וכן בדברי הרמב"ן כפי שהודפס בפעם הראשונה ע"י המהריט"א הגירסא שונה, וז"ל שם, ומהדרינן לעולם סבר רב דבר שאין מתכוין אסור ותולש לא היינו גוזז, ורמינן עלה וכו'. ומבואר שלפני הרמב"ן לא היתה הגירסא שבש"ס דידן.

⁵ והיינו לפי שנדחה סברת עוקר דבר מגידולו לגמרי ביחס לבעלי חיים, וזהו מאי דמייתי מר"ל, והנה בתוס' בשמעתין (בה, א ד"ה ואמר ר"ל) הקשו: תימה מה הוא מקשה אע"ג דלענין בכור לא מחייב ביה משום לא תגזז לענין שבת יש לחייב משום תולדה דגוזז ככל עוקר דבר מגידולו לבעלי חיים, יעו"ש. ולדברי הרמב"ן לק"מ, דכוונת הקושיא ממלאכת שבת על בכור היינו להוכיח על גדר מלאכת גזיזה גם בכור שהיא כוללת גם תלישה, שהרי בס"ד סבירא לן שתלישה נכללת בחיוב קצירה.

שבתלישה הוא עוקר דבר מגידולו, ולכן זו מהות שונה של מלאכה מגזיזה, אלא אנו מתייחסים לתלישה כאל גזיזה בעלמא.

ומעתה מוכרח שאין מושג של עוקר דבר מגידולו בבעלי חיים, ואין משמעות להפסקת החיות בבעלי חיים כמו בגידולי קרקע, וע"כ אינו חייב משום קוצר.

ולפי כל האמור עלה בידינו שכל מה שנקט הרמב"ן ועוד מפרשים החילוק בין גזיזה לתלישה שגזיזה בכלי ותלישה ביד היינו דווקא לפי המסקנא שנדחה סברת עוקר דבר מגידולו לגמרי, אבל לפי ס"ד דגמ' החילוק הוא שתלישה זה עקירת דבר מגידולו, ולכן מספקא ליה לגמ' דתולש לאו היינו גזוז, וחיובו הוא משום קוצר.

החילוק בין גזיזה בכלי לתלישה ביד חילוק יסודי בהגדרת המלאכה; ביאור דברי רש"י דבעוף אורחיה בתלישה ולא בגזיזה

[ד] ברם נראה שגם לפי מסקנת השמועה אליבא דהרמב"ן אין החילוק בין גזיזה לתלישה שגזיזה בכלי ותלישה ביד חילוק טכני גרידא באופן עשיית המלאכה לחוד, אלא זהו חילוק יסודי בהגדרת המלאכה עצמה, וכמו שיתבאר אי"ה.

ואשר נראה בהקדם לשון הרמב"ן בשבת (קו, א): וא"ת והרי אף על פי כן מלאכה שא"צ לגופה היא דומיא דחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה, לא תטעה בזה שהחבלה בכאן היא הדם עצמו שהוא צריך לו וכבר דמיתי זה לגזוז ונוטל שערו וצפרניו בין לתקן גופו ולייפות עצמו בין לצורך השער והגזיזה כולן מלאכה הצריכה לגופה היא **מפני שהכל דבר אחד והנטיילה היא עצמה המלאכה**, משא"כ בחופר גומא שהבנין בקרקע הוא והוא הנקרא מלאכה וכן הבערה לאפר צריך לגופה הוא.

והנה כבר נאמרו כמה נוסחאות וביאורים בכוונת דברי הרמב"ן שהנטיילה היא עצמה המלאכה, מיהו נראה שודאי פשוטן של דברים הוא שהגדרת המלאכה בגזיזה אינה התוצאה שמתקבלת מן הפעולה, אלא הפעולה עצמה של הנטיילה, והיינו שהמלאכה מחשבת של גזיזה היא מלאכת תיקון שגזוז כדבעי, ולא מיבעיא באופן שגזוז על מנת להתייפות ולתקן את מראה הגוף, אלא אפילו באופן שגזוז כי צריך את הגזיזה, עצם הפעולה של הגזיזה היא המלאכה ולא התוצאה שנוטל את הגזיזה, ומהאי טעמא חשיבא המלאכה בכל גזוני כמלאכה הצריכה לגופה⁶.

⁶ ואל תשיבני מהמשך דברי הרמב"ן בהלכותיו בזה"ל, ועוד איכא טעמא אחרונא להתיירא, דק"ל בכל השבת כולה הלכה כרבי שמעון בר ממוקצה מחמת איסור, והוא אמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, ורבא דהוא בתראה הכי ס"ל, ותולש כנף נמי לשחיטה מלאכה שאינה צריכה לגופה היא ולא מחייב עליה, הלכך אפילו לכתחלה נמי שריא משום שמחת יום טוב. הרי לן דהרמב"ן מחשיב את התלישה לשם שחיטה דעלה מיירי שמעתין כמלאכה שאינה צריכה לגופה.

ותשובתך בצידך, דע"כ הסוגיא לא סבירא ליה תך סברא לפטור, שהרי לא נזכרה סברא זו דמלאכה שאצ"ל היא לפטור התולש את הכנף. ובאמת צ"כ היאך נקט הרמב"ן סברא חדשה שלא נזכרה בסוגיא ומאי טעמא לא מייתי הגמ' סברא זו.

ובאמת בר מן דין קשיא הסתירה בדברי הרמב"ן, שבדבריו בשבת מבואר דה"ל מלאכה הצריכה לגופה, וכאן נתבאר דהוה מלאכה שא"צ לגופה.

ברם ידוע לדקדק לשון הרמב"ן כאן שכתב "ותולש כנף נמי לשחיטה", לפי מה שכתב בסדרי טהרה (יו"ד סי' קצח ס"ק לט) באשה שחל טבילה שלה בשבת ושכחה ליטול צפרניה, דלכאורה לשיטת הריב"ש אסור לגזוז בשבת דהוי מלאכה הצריכה לגופה, וכתב שהרי חתיכת הצפרנים הכא לאו לצורך הגוף הוא, אלא לצורך

ומעתה נראה שמכירות אורחיה ולא אורחיה לגבי גזירה אין אלו רק סברות של שינוי בעלמא, אלא שפעולה שזה לא אורחיה אין לזה החשיבות של גזירה כלל, כי חשיבות המלאכה בגזירה ממונה בעצם הפעולה ולא בתוצאה, ואין כאן רק שינוי ב'היכוי תימצי' וצורת העשייה איך להגיע לתוצאת המלאכה, כמו במלאכות אחרות, אלא שחסר כאן עצם הגדרת פעולת גזירה.

ובזה יש לבאר מה שנקט רש"י לפרש ענין אורחיה של תלישה בעוף שהדרך הוא רק בתלישה ולא בגזירה, כיון שבבהמה תלישה לאו היינו גזירה, ואין זה רק שינוי בעלמא, שלזה היה סגי במה דמשכחת לה בעוף אופן שעושה ע"י תלישה, אלא שתלישה אין לזה החשיבות של גזירה, שכל שם גזירה הוא כאשר גוזז באופן הראוי ע"י כלי ולא כאשר תולש בגסות בידו, על כן בע"כ שבעוף אין זה שגם תלישה נחשבת לגזירה, אלא שבעוף המציאות שונה לגמרי, ובתלישה ישנה חשיבות של מלאכת גזירה, שכך מתקיימת גזירה בעוף ולא בגזירה בכלי. ודוק⁷.

ענף ב: גדרים והארות בביאור מלאכת גוזז

שיעור מלאכת גוזז

מבילה שלא יחזיק הצואה שתחתיו, ובכחאי גזונא הוי ודאי מלאכה שאינה צריכה לגופה, יעו"ש. וה"נ י"ל בסוגיין שהרי אין צורך בתלישת הנוצה לא לשם הנוצה וכן לא לשם יפוי הצמר אלא רק לגבי הכשר שחיטה, וכמו בהכשר טבילה, ואם כן ודאי דלא הוי מלאכה שצריכה לגופה, ומשום הכי פטור ממעם שמחת יום טוב.

ולפי זה מדוקדק היטב לשון הרמב"ן, ותולש כנף נמי לשחיטה מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, והיינו דתולש מן הכנף בסתמא לא הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא הוי מלאכה הצריכה לגופה, אבל הכא דמיירי שתולש כנף לצורך שחיטה הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ועכ"פ הך דשמעתין ודאי מיירי בציור שתולש לשחיטה, ובזה הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, וכאמור, ותמוה מאוד למה לא נקט הגמ' צד קולא זה.

והרה"ג ר' יצחק זאב הלוי דינר שליט"א ביאר לפי דברי המגיד משנה פ"א דשבת דמאן דמחייב בדבר שאינו מתכוין בודאי מחייב גם במלאכה שאינה צריכה לגופה, יעו"ש. והסברא פשוטה, כי בדבר שאינו מתכוין ישנה סברא גדולה יותר לפטור כי הרי אינו מתכוין למלאכה כלל, משא"כ במלאכה שא"צ לגופה, שהוא באמת מתכוין למלאכה רק שאין המלאכה צריכה לגופה, והמלאכה האסורה נעשית מאליה. ולפי"ז מבואר היטב דכיון דמוקים הסוגיא כמ"ד דבר שאינו מתכוין חייב, בודאי מוכרח דמלאכה שאצל"ג חייב.

ולפי"ז אין לנו לפרש הסוגיא לפי הסברא הנ"ל דסבר הרמב"ן בשיטת מ"ד מלאכה שאצל"ג פטור, וצ"ת.

אולם באמת לק"מ, כי בודאי גם מ"ד מלאכה שאצל"ג חייב אינו חלוק בעיקר הגדרת המלאכה של גוזז, אלא דסבירא ליה שגם אם נעשתה המלאכה כצורתה בלא כוונה ליעודה והגדרתה של המלאכה חייב.

⁷ ועי' באגלי טל (מלאכת גוזז, הגהות וחדושים שבשולי הגליון אות סז) דלגבי ראשית הגז מבואר בחולין (קלז, א) דנוצה של עזים גם כן מיהייב, אף דאורחיה בתלישה, וע"כ משום דתלישתו היינו גזירה, וכמבואר הכי בירושלמי, וה"נ לגבי מלאכת שבת האב מלאכה היינו גוזז, וכל דבר שדרכו באופן אחר הוא בכלל גוזז, וזהו דוקא בדבר שדרכו רק באופן אחר, אבל אם היה דרכו גם בתלישה וגם בגזירה, לא היה מחייב בתלישה משום גוזז, דתולש לאו היינו גוזז, וא"א לומר דתלישתו היינו גזירה, כיון דאורחיה גם בגזירה.

[א] לשון רש"י על המשנה בשבת (עג, א ד"ה בשתי בתי נירין): 'ובגוזז ובמלכך וכולהו אינך מפרש שיעורן לקמן, בפרק האורג [קה, ב]. ועיי"ש במשנה שלא שנו שיעורו של גוזז אלא "שיעור המלכך והמנפץ והצובע והטווה כמלא רחב הסיט כפול".

וכתב באור זרוע (שבת סימן סג) וז"ל, ולקמן בפ' האורג תנן שיעור המלכך והמנפץ והצובע והטווה שיעורן כמלא רחב הסיט כפול ולא הוזכר במשנה הגוזז. מיהו נראה בעיני דשיעור גוזז נמי כדי לאורג מלא רוחב הסיט. וכן משמע פירוש רש"י דפי' בכלל גדול ובגוזז ומלכך וכולהו אינך מפרש בהאורג.

וכן הראו ששיעורו של גוזז כבר מפורש בתוספתא בשבת (פ"ט ה"א) הגוזז מן הכהמה מן החיה ומן [העופות] אפילו מן השלח מלא הסיט כפול הרי זה חייב. ועיי' במנחת חינוך מוסד שבת הגוזז אות ב

והנה בספר אמרי בינה (סימן לב ד"ה ודע דשיעור) כתב: לשיטת רמב"ן והריב"ש דגוזז הוי מלאכה אף אם אינו צריך להגיזה גם כן חייב כו' בזה כנראה דלא בעינן שיעור כמלוא הסיט כפול, ושיעורא בכל שהוא כמו תולש עולשין [דף קג, א] דאם ליפות הקרקע כל שהוא, והכא נמי כו' גוזז מן השלח אם הוא ליפות חייב בכל שהוא, ואפשר דמשום הכי לא קתני גוזז במשנה בהדי המלכך והמנפץ והצובע והטווה משום דגוזז הוא לפעמים בכל שהוא כשהוא ליפות כו'.

אולם בספר דבר אברהם (שם ענף ב אות ו) כתב ונעתיק הנוגע לעניננו (בשינוי איזה תיבות), אמרי' בגמ' תנא הנוטל מלא פי הזוג בשבת חייב וכמה מלא פי הזוג אר"י שנים והתניא לקרחה שנים אימא וכן לקרחה שנים.

והיה אפ"ל דנוטל שער אדם שיעורא אחרינא אית ליה בין כשהוא משום קוצר בין כשהוא משום גוזז והוא ב' שערות משום דשתי שערות של אדם חשובות הן לצורך מלאכתן בשיעור מלא הסיט של צמר אחר לטווייה.

אבל א"א לומר כן דשיעור דב' שערות הוא משום חשיבות השער למלאכתו דא"כ מאי שיעורא דשתים דוקא הרי חשיבותו למלאכתו תלוי גם בארכן של שערות כמה הוא, והגע בעצמך הרי שנטל שיעור אחת ארוכה מאד שיכול לחתכה ולעשות ממנה הרבה שערות קצרות פטור ואם נטל שתי שערות קצרות מאד חייב אף על פי שכמות השער שבשתייהן פחותה ממה שבשיעור האחת הארוכה וזו האחת ראויה לצורך טווייה יותר מאלו השנים הרי נראה דאין השיעור תלוי בחשיבות השער עצמו לצורך מלאכתו וא"כ צריך ביאור מאי שיעורא דב' שערות.

ע"כ נראה לומר דהנה הריב"ש (סי' שצ"ד) מובא במג"א (סי' ש"ג ס"ק כ"ב) כתב דגוזז חייב אפילו באינו צריך לצמר לפי שהיתה גזיזה במשכן שלא לצורך הצמר והשער רק לצורך העור כגון בעורות תחשים ולכן חייב כל שהוא לצורך גופו אף על פי שאינו צריך לשער ומלאכה הצריכה לגופה היא ודמי לחופר גומא וצריך לגומא חייב אף על פי שאינו צריך לעפרה וכו'.

נמצינו למדין דשתי מלאכות בגוזז. א) כגזיזת עזים שבמשכן שאינו צריך ליפוי העור אלא לצמר, ב) באינו צריך לצמר אבל צריך ליפוי העור. והנה פשוט הוא דשיעור מלא רוחב הסיט לא הוי אלא לגוזז מאופן הא' היינו גוזז בשביל צורך הצמר דאז אינה חשובה מלאכה אלא כשיש בצמר הנגזז שיעור חשוב לכדי טוויית רוחב הסיט, אבל באופן הב' שא"צ לצמר כלל מאי שייטא דשיעורא של צמר הנגזז להכא, ובע"כ דבזה הוי השיעור בכמות המקום בעור הגוזז שנתיפה.

ולפי"ז כיון דהמלאכה שבנוטל שיערו הוי רק ביפוי עצמו, ממילא אין מקום לשיעור של רוחב הסיט או לשיעור אחר שיעשה את השער לדבר חשוב אלא שיעורו רק בכמות המקום המתיפה, ולהכי אמר ר"י דשיעורו שתי שערות והיינו מקום שתי שערות בעור, ומשו"ה אין חילוק אם השערות ארוכות או קצרות דלגבי מקום חיבורן בעור שיעור אחד להן, והרי זה דומה ממש לקרחה דשיעורה נמי שתי שערות והתם אין האיסור בגזיזה השער אלא בעשיית הקרחה בעור ואלו היה אפשר שיגזזו את השער וקרחה לא תהיה היה פטור וא"כ בודאי צריכין שיעור למקום הנקרה ומקום שתי שערות חשיב קרחה, יעו"ש.

אלו תורף דבריו, והדברים מאירים, שיסוד השיעור של מלאכת גוזז שווה בשני הפעולות של מלאכת גזיזה, ושיעורו כמלוא הסיט, אולם הטעם והגדר חלוק לגמרי, שבאופן שהוא גוזז והוא צריך לגיזה, אזי זהו שיעור של גיזה חשובה לנוטלה, ואילו באופן שהוא גוזז וא"צ לגיזה אלא ליפות ולתקן המקום, אזי זהו שיעור במקום – בכמות המקום שנתייפה.

ולפי"ז נמצא שאף כי צדקה סברת האמרי בינה שלפי סברת הריב"ש שגם בכה"ג שהגזיזה אינה בשביל שהוא צריך לצמר אלא ע"מ ליפות המקום, היה צריך להיות שיעור אחר של גיזה, מ"מ אליבא דקושטא נמצא שאותו השיעור נאמר גם לגבי כמות המקום שנתייפה.

גדר המלאכה – נטילה והפרדה ולא יפוי ותיקון

[ב] ברם, לכאורה יל"ע מאי שנא מהך דגבי מלאכת חורש כאשר תולש עולשין ליפות הקרקע אמרינן שהשיעור הוא בכל שהוא, ולא מצריכין שיעור של מקום מסוים שנתייפה.

ונראה לבאר דשאני מלאכת גוזז ממלאכת חורש, דהנה לעיל הובאו דברי הרמב"ן שהנטילה היא עצמה המלאכה, אולם נראה פשוט שאין ההגדרה שמלאכת גוזז היא מלאכת תיקון ויפוי הגוף כמו שהרישה היא מלאכת עיבוד והכנת הקרקע לזריעה, אלא שמלאכת גוזז היא ההפרדה בין הבעלי חיים לגיזה ולצפרניים וכו', כאשר התכלית היא לאו דווקא על מנת להשתכר בגיזה ובשאר המותרות, אלא המטרה היא גם ליפות ולשוות מראה ראוי לבע"ח, אבל ההגדרה של המלאכה היא לא תיקון, אלא גזיזה.

באופן שבמלאכת חורש שהגדרתה היא תיקון, אזי תיקון כל שהוא גם נחשב לתיקון, אבל בהגדרת גוזז שהיא נטילת המותרות מן הבע"ח, נאמר שיעור שרק באופן שיש כאן נטילה משמעותית זה נחשב למלאכה, כי המלאכה זה הגזיזה ולא התיקון. ודוק.

ועוד יש להטעים בזה, ובחקדם השיטה החולקת על סברת הריב"ש, דהנה שיטת התוס' בכמה דוכתי (צד, ב ד"ה אבל בכלי; מכות כ, ב) שחיוב מלאכת גוזז בנטילת צפרניים ושער שאינו צריך להם.

ובנשמת אדם (כלל כא ס"ק ג) העיר בהא דלא נוקטים התוס' לפטור אף לדעת רבי יהודה "כמו שכתבו תוס' עג, ב ד"ה זומר וצריך לעצים דאם אין צריך לעצים פטור אף לרבי יהודה דלא מקרי בעצים קוצר אלא כשצריך להם". וכן העיר בזה הגרא"ז זצ"ל (בהגהות לחידושי הרמב"ן קו, א) דצריך עיון לדעת התוס' "מאי שנא קוצר מגוזז, וצריך עיון".

ואולם כבר ממו לחלק בזה, דהא דהצריכו התוס' שיהיה צריך את העצים היינו במלאכת קוצר שעיקר חשיבות המלאכה היינו יצירת הדבר הנקצר, ובזה הוא שיש לומר שאין צריך לעצים אין חשיבות מלאכה, אולם במלאכת גוזז עיקר חשיבות המלאכה היינו משום העשייה של ההפרדה של הגיזה, מסתבר שפיר שחשיבות המלאכה איננו תלוי במה שיש לאדם צורך בגיזה, שצורך זה איננו מעלה או מוריד בגופה של מלאכה.

נמצינו למדים שהגדרת מלאכת גוּזו אינה מתחלקת לשנים, פעולה אחת של הוצאת הגיזה מן הבע"ח, וזה למטרת הגיזה, ופעולה שניה של יפוי הבע"ח ע"י זה שאנו מסלקים ממנו את הגיזה והשערות, אלא הגדרת הפעולה זוהי ההפרדה בין הגוף למותרות, ובהפרדה זו ישנם ב' מטרות, לפעמים זה לצורך הגוף, ולפעמים לצורך המותרות, ויתכן שגם שני המטרות יתקיימו כאחד⁸.

ולפי"ז מבואר היטב ששיעור חשוב של הפרדה היינו שיעור של מלוא הסימ דהיינו ב' שערות, וזה בכל גוּזי של ההפרדה.

והנה בביאור הלכה (סי' שמ סעיף א ד"ה ומלקט לבנות) כתב וז"ל, יש לעיין אם דוקא כשהיה רק שער אחת שבזה מועיל לקומו להתיפות ע"כ חשיבא מלאכה משא"כ כשנשאר עוד הרבה או אפשר דמ"מ מתיפה קצת. והנה בירושלמי פרק כלל גדול לענין בורר איתא אמר ר' יודן היה יושב על הכרי ובורר כל היום אין מתחייב ופירש שם המפרש שלא הועיל כלום שעדיין יש צרורות [ועיין לעיל מה שכתבנו בסימן שי"ט בזה] ולכאורה ה"ה בעניינינו לפי הירושלמי וכן משמע קצת במכות כ' ע"ב בהמפרש שם בד"ה במלקט ע"ש ועיין בטו"ד סימן קפ"ב בב"י שם דמצדד לומר דאפילו בשער אחד לבן לבד ג"כ עובר משום לא ילבש וא"כ ה"ה לכאורה לחיובא דשבת דהברייתא משהו להו כהדדי.

ולכאורה יש לומר שאם שם המלאכה היה התייפות כמו בלא ילבש, אזי סגי בשער אחד, אבל כיון ששם המלאכה זה הפרדה, אזי נאמר שיעור בהפרדה – מקום ב' שערות, והכא עדיפא מההיא דאיתא בירושלמי גבי היה יושב על הכרי ובורר כל היום, שכאן הרי אותו המקום של אותם ב' שערות הוא חולק מקום לעצמו בתוך השער, כמו לגבי איסור קרחתו, וכלפי אותו המקום יש כאן הפרדה גמורה, ודוק.

ציצין שפירשו רובן

[ג] כגמ' בשבת (צד, ב): תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר צפורן שפירש רובה, וציצין שפירשו רובן, ביד מותר.

ופירש"י: ציצין – כמין רצועות דקות הפורשות מעור האצבע סביב הצפורן. שפירשו רובן – קרובין לינתק.

והנה הגדרת 'פירשו רובן' צריכה ביאור, וכבר עורר בזה הפמ"ג (משב"ז סי' שכח ס"ק יג; הובא במשנ"ב שם): אבל ציצין שפירשו רובן, אינו יודע רוב זה מאין מתחיל. ואפשר כל שדרך לקלף שם, הרוב ממנו כתלוש דמי.

⁸ והנה בהגהות הגרא"ז מלצר זצ"ל על הרמב"ן ציין לדברי המג"א סימן שג בשם הריב"ש דבמשכן נמי היו גוזזים עורות תחשים אע"פ שלא היו צריכים לגוף הצמר, וכתב הגרא"ז זצ"ל שבדברי הרמב"ן שנתן טעם משום שהנטילה היא עצמה המלאכה "משמע דלא מטעמו של הריב"ש".

ונראה דאמנם לפי הריב"ש יש כאן מעין ב' מלאכות דומות, והיינו ב' ענפים של גזיזה שהיו במשכן, אבל לדברי הרמב"ן שם המלאכה אחת היא והיינו 'הנטילה עצמה', וכאמור.

ולכאורה סברת הריב"ש באה לפי שיטת התוס' בדין מלאכה שאצל"ג דכולא מילתא תליא במה שהיה במשכן, והארכנו במקומו.

ובדבר אברהם (סי' כג ס"ק ז) כתב: ולולא דמיסתפינא הייתי אומר מילתא חדתא, שמה שאמרו ציצין שפירשו ברוב אין הכוונה ברוב רוחבן אלא ברוב עובי העור והצפורן, אבל רוב רוחבן לא מעלה ולא מוריד. והגע בעצמך אם נתפצל מאצבעו ציץ עור שיש בראשו כחצי אצבע רוחב ובעיקרו במקום שעדיין מחובר לגוף ג"כ כחצי אצבע מיקרי מחובר והתולשו חייב, ואם ראשו רחב יותר מאצבע והוא הולך ומיצר כלפי מקום חיבורו בגוף ושם אין רחבו אלא כחצי אצבע יהא נידון כבר כתלוש משום דלגבי רוחב שבראשו הוא מיעוט והוי כפירש רובו ומאי שנא, אלא ודאי נראה דרוב הרוחב לאו כלום הוא, ואם הוא מחובר אפילו ברוחב כל שהוא נמי דינו כמחובר, והכוונה היא רק לעובי העור והצפורן, אם רוב העובי נפסק הרי הוא כתלוש, עכ"ד, ויעו"ש עוד.

ולפי ביאור הדבר אברהם הנ"ל, נראה דמה שכתב רש"י 'קרובים לינתק' היינו ביאור של 'פירשו רובן' דמאי משמע רובן, שכבר נתדלדל מקום החיבור והרי הן קרובים לינתק. אולם יעויין במשנ"ב (סי' שכח ס"ק צו) וז"ל, דכיון שפירשו רובן קרובין לינתק וכתלושין דמאי הלכך במקום צערא לא גזרו רבנן כשהוא מסירו ע"י שינוי דהיינו בידו, יעו"ש.

ולפי דבריו לכאורה זוהי סברא נפרדת שכיון שקרובים לינתק נידון כתלוש כבר, ואין זה ביאור ושיעור לפירשו רובן, וכן נראה בלשון היראים (סימן רעד) פי' רוב עובי הציץ והצפורן לצד הגוף דכיון שפירשו רובן אין סופו להתחבר.

ובאמת בלשון כמה קדמונים נראה שזהו תנאי נוסף, עי' רבינו ירוחם ומאירי, ובר"ן על הרי"ף איתא: ופירשו – קרובים לינתק.

ובאמת נראה להסתפק בסברת המשנ"ב שיסודה כבר בקדמונים, וכאמור, שנקטו שקרובין להינתק היינו סברא שנידון כתלוש, אם היינו מחמת המצב העכשווי, שדי בכך שפרש רוב והחיבור הוא מדולדל שזה נחשב כתלוש, לענין להקל במקום צער, ועי' לשון הפמ"ג שם: דהא צפורן שפירשה רובה דתו לא יניק מהגוף. [ובביאור הלכה כתב על דברי הפמ"ג הללו: ומרש"י שהביא הפמ"ג אין מוכרח דאפשר דמייירי דלא חיסר מהעור רק שקלף העור לצד מעלה].

או דילמא דהיינו מחמת העתיד שהיות שזה עומד להיתלש במצב כזה כתלוש דמי, וכן משמע בלשון היראים הנ"ל 'אין סופו להתחבר'. וצ"ע.

ונפק"מ בזה למה שכתב בדבר אברהם (סימן כג אות ג) לצדד בחותך רוב ונשאר רק מיעוט מחובר דלא אמרינן דכיון דפירשו רובן חשיבי כתלושין דעד כאן לא אמרו אלא שאם פירשו רובן מקודם ואנו דנין לענין הבא וגומר לתולשן אם הוא חייב בהא שפיר קא אמרינן דלאו מידי עביד דבלא"ה נמי היו קרובין לינתק והלכך לאו מלאכה היא. אבל לחייב בשביל זה את התולש עד רובן בשביל שקירב את הניתוק אי אפשר שאין זה כתולש. והגע בעצמך לשיטת התוס' שבת (קנ, ב ד"ה במחבר) דאין קוצר ביכש דחשוב כבר כתלוש אטו המייבש במחבר יתחייב משום קוצר, דבר זה לא שמענו, יעו"ש.

ולכאורה בזה תליא מילתא, דאי נימא ש'כתלושין' היינו שמצב מדולדל זה נחשב כמצב של תלוש, אולי גם לחומרא נימא הכי.

ומה דמייתי הדבר אברהם מקוצר, נראה דלפי כל האמור לעיל לחלק בין מלאכת קוצר למלאכת גוזז, דבגוזז עיקר המלאכה היינו מעשה ההפרדה, אזי יש לדון שכאן איננו צריכים לתוצאה של ההפרדה שזה מופרד בפועל כמו בקצירה, אלא סגי בכך שהמצב הוא הפרדה, והיינו כסברת היראים ש'אין סופו להתחבר'. ודוק.

גוּזוּ מִן הַמֵּתָה

[ד] כתב הרמב"ם (פ"ט ה"ז): הגוּזוּ צמר או שיער בין מן הבהמה בין מן החיה בין מן החי בין מן המת אפילו מן השלח שלהן חייב.

ומקור דברי הרמב"ם בירושלמי פרק כלל גדול: התולש כנף בעוף כו' חייב כו' ולא דמייא עוף שאין גיזה. תלישתה היא גיזתה. ברם הכא אינו חייב עד שיגוז. תדע לך שהוא כן. דתני תלש מן המיתה חייב תלישתה זו היא גיזתה.

וכן העתיק להלכה במשנ"ב (סימן שמ ס"ק ה) שהחויב של גיזתה הוא בין כשגוזו מן החי בין כשגוזו מן המת אפילו מן השלח שלהן [היינו עור כשנפשט מן הבהמה]. ועי' בביאור הלכה באריכות.

והנה בערוך השלחן (סי' שלו סעיף לד) כתב: ואני תמה על הדין כו' מצד הסברא כשם דבתלישה מן הקרקע אין החויב אלא במחובר כמו כן בתלישה מבעלי חיים אינו אלא בחיים.

ובאגלי טל (גוּזוּ ס"ק ב, ג) הרחיב את צדדי הקושיא וז"ל, והנה יש לעיין בדברי הירושלמי והתוספתא דהתולש מן המתה חייב, מנלן הא, שהרי במשכן ודאי הי' גוּזוּין הצמר מכבשים חיים שהצמר הנגוז מן החי משובח הרבה מצמר מתה ושחומה כידוע, וכיון שתלישת וגזיזת מתה לא היה במשכן מנלן שהיא מלאכה, ואם תאמר דסבירא להו שמסברא אין לחלק בין גוּזוּ מן החי לגוּזוּ מן המתה, הא בגוּזוּ מן החי עוקר דבר מגידולו, והרי כל מלאכת קוצר הוא משום שעוקר דבר מגידולו, אלמא דעוקר דבר מגידולו מילתא הוא, וא"כ איך נלמד תולש מן המתה מתולש מן החיה.

והנה לדעת הריב"ש סימן שצד בהא דהנוטל שערו וצפרניו חייב דאפילו לר' שמעון דפומר מלאכה שאינה צריכה לגופה גזיזה לצורך דבר שנגוז ממנו חשיב צריכה לגופה שבמשכן נמי היו גוּזוּין השער מעורות אילים מאדמים לצורך העורות שהי' צריכין להם במשכן, ופשוט שגזיזה זו היה יכול להיות לאחר שחיטת האילים ואפשר גם לאחר הפשטן, וע"כ גם הגוּזוּ מן השלח חייב.

אך זה אינו לשיטת התוס' שבת צד, ב בנוטל צפרניו אינו חייב אלא לר' יהודה דמחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה וא"כ ע"כ לא ס"ל שבמשכן היו גוּזוּין לצורך העורות, דא"כ היה גזיזת הצפרנים לצורך האדם נקרא צריכה לגופה, והדר קושיא לדוכתיה מנלן לחייב במתה, יעו"ש.

אולם נראה שלפי האמור בדרכו של הרמב"ן הדברים מאירים, שיסוד מלאכת גוּזוּ היינו ההפרדה בין הגוף למותרות, ואשר על כן פשיטא לן ששייך מלאכת גוּזוּ על גזיזת השערות אף לאחר מיתה שאף שהגוף כבר איננו בגדר מקום גידול של השערות, מ"מ ראוי לדון את השערות כמפלים לגוף, מאחר והיעוד שלהם הוא שונה, והשימוש בהם הוא נפרד לגמרי, ולכן ודאי סברא הוא דשייכא גזיזה גם לאחר מיתה.